

УДК 330.1:336

Мельянкova Людмила Василівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку та оподаткування

Національний університет біоресурсів та природокористування України

Meliankova Lyudmyla

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0001-5836-9554

МІНІМІЗАЦІЯ НАСЛІДКІВ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

MINIMIZATION OF THE CONSEQUENCES OF A SIGNIFICANT INCREASE IN INFLATIONARY PROCESSES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

***Анотація.** Проаналізовано монетарні та немонетарні фактори інфляції. Досліджено вплив інфляційних процесів на показники діяльності підприємства. На основі дослідження заходів органів державної влади щодо мінімізації наслідків значного посилення інфляційних процесів в умовах воєнного стану обґрунтовано напрямки уповільнення темпів інфляції.*

***Ключові слова:** гроші, грошовий обіг, індекс інфляції, інфляція, коефіцієнт коригування, макроекономіка, показники.*

***Summary.** Monetary and non-monetary factors of inflation are analyzed. The influence of inflationary processes on the performance indicators of the enterprise was studied. On the basis of the study of measures taken by state authorities to minimize the consequences of a significant increase in inflationary*

processes in the conditions of martial law, the directions for slowing down the rate of inflation are substantiated.

Key words: *money, money circulation, inflation index, inflation, adjustment factor, macroeconomics, indicators.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах інфляція притаманна розвитку економіки багатьох країн світу та здійснює значний вплив на всі сторони суспільного життя. Відтак причини її виникнення, фактори впливу на інфляційні процеси та соціально-економічні наслідки інфляції залишаються одним з найбільш гострих питань сьогодення.

В широкому розумінні інфляція розглядається як тривале зростання загального рівня цін, що свідчить про зниження купівельної спроможності, (знецінення) грошової одиниці. Проте, через складність інфляційних процесів існують різні суперечливі погляди на природу інфляції і причини її виникнення. Відтак в сучасній економічній науці немає єдиного чіткого визначення терміну «інфляція».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «Інфляція» походить від латинського «*inflatio*», в буквальному перекладі означає «роздуття». Вперше він почав вживатися у США під час громадянської війни 1861– 1865 років і використовувався для визначення процесу збільшення паперово-грошової маси у грошовому обігу. У кінці XIX сторіччя термін «інфляція» також почав використовуватись в Англії та Франції. При цьому значного поширення в світовій економічній літературі поняття «інфляція» одержало лише після закінчення першої світової війни.

В період між першою та другою світовими війнами поняття «Інфляція» відносилось до класичної економічної теорії і трактувалось як частина теорії грошей. Представники Австрійської школи економічної науки, цього періоду, розглядали інфляцію як випуск банкнот в обсягах, більших за накопичений банками резерв «твердої валюти» (золото, срібло)

і, як наслідок, до можливого зростання цін. Разом з цим представники цієї школи визнавали, що співвідношення між кількістю надрукованих грошей та цінами не є лінійним, пояснюючи це складністю природи ціноутворення, і припускали, що зростання цін може бути викликане багатьма іншими чинниками окрім інфляції. До таких чинників вони відносили розширення кредитів шляхом штучного заниження облікової ставки центрального банку, що впливає на пропозицію грошей і може спричинити інфляцію, оскільки створює «замінники грошей».

Австрійська економічна школа, обґрунтовуючи ідеї неефективності та руйнівних наслідків втручання держави в економіку, розглядала інфляцію як збільшення номінальних обсягів будь-якого засобу обміну, більше за те, яке б відбулось в умовах вільного ринку, тобто ринку вільного підприємництва, де вплив державного регулювання на співвідношення попиту і пропозиції відсутній, та на якому в результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюються ринкові ціни, що виступають сигнальною системою для покупців і продавців.

Разом з тим світова економічна криза 1920—1930-х років продемонструвала невідповідність підходів неокласицизму реальним тенденціям в економіці та суспільстві. Реакцією на недоліки класичного підходу до аналізу економічних процесів став розвиток окремої галузі економічної науки – макроекономіки, що оперує такими поняттями як ВВП (внутрішній валовий продукт), ВНП (валовий національний продукт), сукупний попит, сукупна пропозиція, платіжний баланс, гроші, ринки, товари і праця. Макроекономічна наука вивчає закономірності функціонування економіки країни в цілому і такі загальні процеси та явища як інфляція, безробіття, бюджетний дефіцит, економічне зростання, державне регулювання та використовуючи агреговані показники [2, с. 17-18].

Фактичним засновником макроекономіки як обґрунтування способів активного державного втручання у діяльність ринків є Джон Мейнард Кейнс, а, так звана, «кейнсіанська революція» внесла фундаментальні зміни в економічну теорію, здійснивши принципово новий аналіз макроекономічних взаємозв'язків, доводячи необхідність активного втручання держави в макроекономічне функціонування ринкового господарства, шляхом проведення дискреційної політики, яка втілюється в життя на розсуд уряду в залежності від стану економічної кон'юнктури.

Завдяки розвитку чисельних макроекономічних кейнсіанських шкіл економічної науки значення терміну «інфляція» почало змінюватися і вже в 1950-х роках економічна література розглядала інфляцію як зростання загального рівня цін.

З середини 60-х років у світовій економічній науці формується новий напрям у дослідженні інфляції, що полягає у необхідності комплексного аналізу явищ грошової сфери, які враховують загальні зміни в економіці. Згідно з цим підходом найважливішою рисою сучасних інфляційних процесів є тісне переплетення грошових та загальноекономічних факторів зростання цін. Це означає, що незалежно від початкових причин інфляції, будь-яке підвищення цін викликає збільшення обсягів грошової маси і, навпаки, а отже інфляція є процесом зростання рівня цін у країні.

В сучасній економічній науці існують різні підходи до визначення природи та причин інфляції, проте переважними є монетарні та немонетарні фактори, що визначають та характеризують інфляційні процеси.

До монетарних факторів інфляції відносять переповнення каналів грошового обігу грошима, внаслідок чого відбувається знецінення грошей та зниження їх купівельної спроможності, при цьому інфляція розглядається як суто грошове явище, спричинене порушенням законів грошового обігу.

До немонетарних факторів відносять: підвищення попиту на товари та послуги, збільшення витрат виробництва, сезонні фактори, що

проявляються у зростанні загального рівня цін та зниження купівельної спроможності грошей. При цьому інфляція розглядається як макроекономічне явище, спричинене порушенням пропорцій суспільного відтворення і, насамперед, між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією товарів [1, с. 25].

Сучасна економічна література виділяє внутрішні та зовнішні групи причин та факторів, що визначають виникнення та протікання інфляційних процесів.

Основною з внутрішніх причин виникнення інфляції є непродуктивні державні витрати і, як наслідок, значне зростання дефіциту державного бюджету, покриття якого здійснюється за рахунок надмірної емісії грошей, або випуск державних боргових зобов'язань наслідком чого є порушення закону грошового обігу, як балансу співвідношення між грошовою масою в обігу і сумою товарних цін. Отримавши емісійні чи запозичені кошти, без врахування збільшення обсягів виробництва товарів і послуг, держава штучно збільшує грошову масу, при незмінному обсязі товарної маси, що звісно ж, призводить до зростання цін.

Іншою суттєвою внутрішньою причиною виникнення інфляції є порушення пропорцій суспільного виробництва і, зокрема, між виробництвом і споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і пропозицією. Таке порушення може бути зумовлено недоліками у сфері планування та управління попитом та пропозицією, нераціональною податковою системою, неефективною фінансово-кредитною системою, мілітаризацією економіки, монополізацією виробництва, слабкістю та недосконалістю державного регулювання ринків фінансів, праці, товарів та послуг, іншими факторами, що впливають на інфляційні процеси.

Однією з основних зовнішніх причин виникнення інфляції є зростання світових цін, насамперед, на енергоносії, сільськогосподарську продукцію, деякі види сировини, що призводить до зростання цін у зовнішнього

виробника товарів та послуг, що за суттєві обсяги імпорту, призводить до зростання цін на імпортні товари.

Суттєвою зовнішньою причиною виникнення інфляції є девальвація національної грошової одиниці, що зумовлено від'ємним експортно-імпортним балансом, непривабливістю економіки для іноземних інвестицій, диспропорціями в грошово-кредитному обігу, недоліками податкової системи та іншими чинниками, що призводять до знецінення гривні та, як наслідок, зростання цін на імпортні товари.

Не менш значущою зовнішньою причиною виникнення інфляції є ембарго, санкції та квоти, що звужують пропозицію імпорту та призводять до спекулятивного підвищення цін.

Інфляція є негативним явищем, економічні втрати від якої мають суттєві соціально-економічні наслідки.

Серед основних економічних наслідків інфляції можна виділити:

- утворення та поглиблення диспропорцій в економіці, що руйнують налагоджені господарські зв'язки, дезорганізують інвесторів;
- порушення нормального функціонування кредитно-грошової системи і, насамперед, довгострокового кредитування;
- нівелювання стимулів до накопичення грошей та зростання прагнення до вкладання грошових заощаджень у товари, нерухомість та інші матеріальні цінності, а також згортання товарно-грошових відносин з одночасним розширенням прямого товарообміну шляхом укладання бартерних угод;
- спостерігається вилучення капіталів зі сфери виробництва та спрямування їх у сферу обігу, перш за все у торгівлю, де за рахунок пришвидшеного обертання та спекулятивного зростання цін, капітали приносять значно більш високі прибутки, ніж у виробництві, А також спрямування капіталів у країни з низьким рівнем інфляції та стійкою

економікою, для інвестування у значно більш привабливі, з точки зору прибутковості, проекти;

- знижуються обсяги іноземних інвестицій та уповільнюється надходження іноземної валюти, створюються диспропорції між офіційним і ринковим курсом національної валюти, що призводить до виникнення дефіциту іноземної валюти.

З точки зору соціальних наслідків в економічній літературі інфляцію розглядають як своєрідний податок, яким держава шляхом емісії нічим не забезпечених грошей додатково обкладає доходи населення, що веде до негативних соціальних наслідків. Зокрема Дж.М. Кейнс писав, що «тривалим процесом інфляції уряди можуть конфіскувати таємно і непомітно значну частину багатства своїх громадян». Серед основних соціальних наслідків інфляції можна виділити:

- зниження життєвого рівня усіх верств населення;
- знецінення попередніх грошових заощаджень населення в національній валюті, готівці, залишках на рахунках, на депозитах, в страхових полісах, щорічній ренті та інших паперових активах з фіксованою вартістю.
- зниження мотивації до ефективної праці, посилення безробіття, соціальної диференціації населення та соціальної напрузі в суспільстві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В статті розглянуто інфляцію як складний та багатосторонній процес порушення економічної рівноваги під впливом взаємодіючих факторів сфер виробництва та грошового обігу, яке проявляється у знеціненні грошей внаслідок їхньої надмірної емісії та супроводжується зростанням цін на товари та послуги.

Проаналізовано дослідження заходів органів державної влади щодо мінімізації наслідків значного посилення інфляційних процесів в умовах воєнного стану та обґрунтовано напрямки уповільнення темпів інфляції.

Виклад основного матеріалу. Рівень негативного впливу інфляції на суспільно-економічне функціонування країни залежить від причин виникнення та темпів зростання інфляційних процесів. Відповідно, стримувати інфляцію можна шляхом впливу на причини виникнення інфляції, та фактори, що призводять до посилення інфляційних процесів.

В економічній науці існує певна суперечка стосовно того хто і як має впливати на рівень інфляції. Група науковців Австрійської економічної школи наполягають на вільному розвитку економіки, вважаючи вільний ринок саморегулюючою системою де суб'єкти ринкових відносин самостійно встановлюють умови балансування попиту і пропозиції, а державне втручання в господарське життя є шкідливим та неприпустимим, вважаючи хибними будь-які форми державного регулювання економіки.

Проте більшість науковців вважають припустимим і потрібним здійснення державою впливу на розвиток економіки та суспільно-економічні відносини. Необхідність державного регулювання рівня інфляції, на нашу думку, є яскравим тому підтвердженням, бо саме держава в значній мірі відповідальна за причини виникнення і темпи посилення інфляційних процесів. Зокрема, участь держави в економіці країни знаходить свій прояв у:

- формуванні державного бюджету шляхом визначення джерел та обсягів його доходів, напрямків та обсягів витрат, розміру дефіциту;
- проведенні грошової емісії;
- здійсненні як внутрішніх так і зовнішніх державних запозичень;
- визначенні умов грошового обігу, грошово-кредитних відносин, структурної побудови та правил функціонування банківської системи;
- створенні економічних та соціально-політичних умов, що впливають на рівень привабливості, як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвестицій;

- побудові податкової системи та визначенні рівня податкового навантаження на суб'єкти господарювання та громадян;
- формуванні внутрішньої та зовнішньої політики, побудові стосунків з іншими країнами та міжнародними організаціями;
- формуванні соціальної політики, визначаючи рівень оплати праці, споживання, соціальних виплат та добробуту населення.

З огляду на зазначене, державне регулювання, як діяльність що включає сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює певні вимоги до суб'єктів господарювання та громадян, і зокрема державне регулювання рівня інфляції шляхом розробки та провадження антиінфляційної політики є цілком доречним.

Серед основних інструментів державного регулювання можна виділити закони та підзаконні акти, розпорядження, положення, інструкції та правила, що розробляються та приймаються уповноваженими органами державної влади, органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень, а також недержавними організаціями у разі якщо держава делегувала їм регуляторні повноваження. При цьому важливою умовою ефективності впливу на рівень інфляції з боку держави є синхронізація у часі використання та взаємодія всієї сукупності перелічених інструментів. Досягнення такої синхронізації та взаємодії забезпечується шляхом розробки та провадження єдиної державної антиінфляційної політики, що має передбачати комплекс короткострокових заходів спрямованих на зниження рівня поточної інфляції та довгострокових заходів, що забезпечать недопущення підвищення рівня інфляції у майбутньому. Серед таких заходів можна виділити:

- створення умов для зростання власного виробництва і насичення попиту товарами власного виробництва;
- законодавче стимулювання експорту та обмеження імпорту;
- законодавче обмеження емісії грошей;

- реалістичність визначення джерел і обсягів формування та виважене визначення напрямків і обсягів витрачання бюджетних коштів, поступове скорочення дефіциту державного бюджету;
- створення привабливих інвестиційних умов;
- проведення виваженої кредитної політики;
- законодавчо-нормативне спрощення системи оподаткування та обґрунтоване зниження податкових ставок;
- ефективне регулювання курсу гривні до іноземних валют;
- законодавчо-нормативний розвиток ринку цінних паперів;
- провадження обґрунтованої соціальної політики та зменшення популізму у соціальній сфері.

Цілеспрямоване та неухильне впровадження цих та інших заходів спрямованих на зниження рівня інфляції забезпечить зменшення негативного впливу інфляції на економіку України забезпечить стабільність її розвитку, підвищить соціальний рівень відносин у країні.

Нажаль, провадження зазначеного комплексу заходів в умовах воєнного стану вимагає певних коригувань, уточнень, доповнень та обмежень, впровадження яких має бути оперативним залежно від швидко змінюваних обставин та умов функціонування економіки.

За своєю функцією воєнний стан в Україні введено для надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози державній незалежності та територіальній цілісності України, забезпечення її національної безпеки. Він є особливим правовим режимом, що передбачає, зокрема, тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Але введення воєнного стану не є приводом для повної відмови від державного регулювання інфляційних процесів, навпаки, інтереси національної безпеки та відвернення загрози державній незалежності

вимагають мобілізації всіх ресурсів на забезпечення максимально можливого рівня стабільності економіки. В таких умовах оставити інфляцію без суворого контролю та регулювання є неприпустимим. Особливий правовий режим воєнного стану дає можливість оперативності та гнучкості перегляду та застосування заходів реагувати на розвиток інфляційних процесів.

Зокрема, якщо проаналізувати індекс інфляції, що виявляє зміну вартості фіксованого споживчого набору товарів та послуг у поточному періоді відносно попереднього, за останні 10 років та 9 місяців 2022 року, а також базовий індекс інфляції, що характеризує рівень інфляції, який виникає під впливом саме монетарних умов та виключає короткострокові нерівномірні зміни цін під впливом чинників, що мають адміністративні, випадкові або сезонні властивості. За той же період (табл.1), ми можемо констатувати, що стрімке посилення інфляційних процесів спостерігалось у період 2014 -2015 років. Зокрема, у 2014 році загальна інфляція становила 24,9 %, базова - 22,8%, а у 2015 році інфляція становила 43,3% та 34,7 % відповідно, для порівняння ці показники у 2013 році становили лише 0,5 % та 0,1 % відповідно, а вже у 2016 році ці показники знизилися до 12,4 % та 5,8 % відповідно. В подальші роки інфляційні процесі мали тенденцію до сповільнення аж до 2021 року та стрімкого зростання у 2022 році.

Таблиця 1

Кумулятивний показник індексу інфляції

Роки	Кумулятивний показник індексу інфляції		Інфляція (%)	
	загальний	базові	загальна	базова
2012	99,8	100,8	-0,2	0,8
2013	100,5	100,1	0,5	0,1
2014	124,9	122,8	24,9	22,8
2015	143,3	134,7	43,3	34,7
2016	112,4	105,8	12,4	5,8
2017	113,7	109,5	13,7	9,5
2018	109,8	108,7	9,8	8,7
2019	104,1	103,9	4,1	3,9

2020	105	104,5	5,0	4,5
2021	110	107,9	10,0	7,9
2022	121,8	117,8	21,8	17,8

Джерело: [9]

Інфляційні стрибки 2014-2015 років зумовлені перебудовою суспільно-економічного життя країни після Революції гідності, що тривала в період з 30 листопада 2013 року по лютий 2014 року, насильницьким протиправним тимчасовим відторгненням Росії в Крим у лютому-березні 2014 р., початком антитерористичної операції на сході України у квітні 2014 року, що була спрямована на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань, по суті початком війни у східних областях України.

Однак в подальші роки, не дивлячись на продовження бойових дій у Луганській та Донецькій областях, та проведення суттєвих соціально-економічних реформ, саме завдяки регулятивному впливу державних органів на економіку та суспільне життя, темпи інфляції в Україні були значно знижені. Навіть наслідками як національних так і світових, обмежень пов'язаних з подоланням пандемії COVID-19, визнаної Всесвітньою організацією охорони здоров'я ще у березні 2020 року, завдяки регулятивним діям держави призвели до зростання інфляції на 10 % лише у 2021 році, що в розрізі темпів зростання цін знаходиться на межі між помірною (повзучою) та галопуючою інфляцією.

Стрибок загальної інфляції на 21,8 % та базової на 17,8 % впродовж 9 місяців 2022 року є небезпечними для економіки країни та її суспільного життя, бо такий темп зростання цін знаходиться вже у зоні галопуючої інфляції. Ця небезпека безумовно спричинена повномасштабним вторгненням Російської федерації в Україну о 3 годині 40 хвилин 24 лютого 2022 року, як продовження російсько-української війни розпочатої Росією ще у 2014 році. Тут слід відмітити, що введення воєнного стану в Україні

було здійснено вже із 05 години 30 хвилин, тобто через 110 хвилин після вторгнення, що дало змогу оперативного реагування на радикальні зміни у економіці та суспільному житті країни.

На жаль Україна далеко не перша країна, яка в процесі стрімкого та неухильного розвитку була втягнута у збройний конфлікт розв'язаний з метою недопущення, або хоча б уповільнення, процесів соціально-економічних перетворень суспільного життя спрямованих на впровадження загально-світових та європейських принципів, цінностей і стандартів функціонування притаманних вільним, цивілізованим, розвинутим країнам. Проте це відкриває можливості використання вже накопиченого світового досвіду реагування на виклики та ризики економічної безпеки з якими зіштовхнулася Україна внаслідок розв'язаної проти неї війни з боку Росії.

Зокрема, світовий досвід показує, що таке реагування здійснюється шляхом застосування різноманітних комбінацій режимів монетарної та фіскальної політики, що підтримують цінову і фінансову стабільність та відновлення економіки. Але таке комбінування визначається внутрішніми та зовнішніми умовами кожної окремої країни, масштабу її втрат та обсягами міжнародної допомоги, що унеможлиблює розробку універсальних механізмів антикризової політики. Кожна окрема країна може використовувати лише певні закономірності впливу на економіку при застосуванні тих чи інших регулюючих механізмів.

Так, фіксація обмінного курсу є доволі поширеним та дієвим заходом зі стабілізації макрофінансової ситуації на початку воєнних дій, але шкодить макрофінансовій стабільності у разі надмірно тривалого збереження такого режиму.

Вже в першій день війни Національний банк України вжив заходи для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи. Зокрема було призупинено роботу валютного ринку України. Операції з продажу іноземної валюти клієнтами здійснювалися за фіксованим

офіційним курсом станом на 24 лютого 2022 року, та заборонено було видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім окремо визначених випадків.

При цьому обмеження на безготівкові розрахунки, підкріплення банків та банкомати готівкою не запроваджувались, проте вводилося обмеження на зняття готівки з рахунку клієнта в обсязі 100 тис. грн на день, крім виплати заробітної плати, соціальних виплат та окремо визначених випадків. Банки, що здійснювали емісію електронних грошей мали призупинити їх випуск, поповнення ними електронних гаманців та їх розповсюдження. В наступні дні Нацбанком були встановлені чіткі правила роботи банків у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану.

В подальшому було запроваджено особливий порядок купівлі іноземної валюти в Україні, зокрема дозволено здійснювати купівлю іноземної валюти для проведення мобілізаційних та інших заходів чи потреб у сферах забезпечення національної безпеки та оборони, а також для транскордонних переказів з метою оплати товарів критичного імпорту, перелік яких визначено Кабміном.

Такі дії НБУ були зумовлені тим, що стабільність курсу гривні є основним заходом стримування інфляції, та підтримки стабільності фінансової системи. Саме завдяки фіксованому курсу гривні для критичного імпорту інфляційні процеси залишилися контрольованими, це дало час на поступове відходження від початкового психологічного шоку спричиненого початком війни в бік економічної логіки при ухваленні рішень населенням імпортерами та експортерами.

Вже з середини квітня банкам було дозволено продавати готівкову іноземну валюту населенню у межах різниці між загальними обсягами купленої та проданої банком готівкової іноземної валюти, а з кінця травня було скасовано 10% обмеження відхилятися від офіційного курсу, при встановленні курсу продажу готівкової іноземної валюти клієнтам банків.

Важливим кроком для забезпечення курсової стабільності і стримування інфляційних процесів було збільшення привабливості гривневих активів шляхом підвищення, з початку червня, облікової ставки НБУ з 10% до 25% річних, що дало змогу відносно захистити гривневі доходи та заощадження громадян і, як наслідок, зменшити тиск на валютному ринку.

З 7 липня 2022 року КМУ скасував поняття критичного імпорту, це дало змогу купувати та переказувати іноземну валюту за операціями з імпорту будь-якої товарної продукції, проте обмеження на купівлю валюти та транскордонні перекази для імпорту послуг збереглись.

Валютні обмеження безумовно врятували від потрясінь на початку війни, але в подальшому почали перешкоджати макрофінансовій стабільності, бо в економіці вже з'явилися передумови для поступового послаблення офіційного курсу та його наближення до показників готівкового ринку. Тому вже з дев'ятої ранку 21 липня був встановлений офіційний курс - 36,56 грн. за 1 долар США, тобто на 7,31 гривні вищій ніж був зафіксований на початку війни.

З 6 вересня НБУ знову оновив та уточнив валютні з метою забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема з питань збільшення пропозиції готівкової іноземної валюти шляхом включення всього обсягу придбаної банками у громадян безготівкової валюти, а не половини як це було раніше. При цьому НБУ позбавив змоги клієнтів банків переказувати іноземну валюту за кордон для погашення чи обслуговування своїх боргових зобов'язань перед нерезидентами з метою збереження міжнародних резервів України, та уникнення дефіциту валютного ресурсу. Крім того НБУ визначив, що купувати іноземну валюту для здійснення валютних розрахунків можна лише після витрачання підприємством власної іноземної валюти.

Зазначені заходи на початку війни були цілком обґрунтовані, бо дали змогу платникам податків більш спокійно та зважено оцінити нові умови виробничої та підприємницької діяльності в обставинах воєнного стану, зберегти свій бізнес та перевести його на воєнний лад. Проте необхідність наповнення грошима доходної частини бюджету та суттєве зростання його розхідної частини внаслідок ведення бойових дій вимагали від держави перегляду окремих положень податкового законодавства.

Так, вже з липня були скасовані пільги із сплати імпортного ПДВ та відновлені митні збори на імпорт товарів, в тому числі й для платників єдиного податку за ставкою 2%. А вже з кінця липня торгівці були повинні забезпечувати здійснення безготівкових розрахунків за продані ними товари чи надані послуги, в тому числі й із застосуванням електронних платіжних засобів.

З 10 вересня КМУ було ухвалено рішення за яким виробники та реалізатори алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального та його зберігання в умовах воєнного стану не можуть розпочинати свою діяльність на принципах декларування, а вже з кінця вересня був повернутий акциз на пальне при цьому ПДВ для будь якого пального залишився за ставкою 7%, такі дії уряду дали змогу збільшити надходження до місцевих бюджетів та попереджати можливі зловживання зазначених сферах діяльності.

В теперішній час уповноваженими державними органами розробляються подальші стабілізаційні дії спрямовані на оперативне реагування в залежності від змін в економіці та соціальному житті країни. До таких дій, насамперед, відносяться заходи жорсткої монетарної політики та фіскальної консолідації з використанням ринкових інструментів для забезпечення стабільного функціонування фінансової та банківської системи, забезпечення потреб оборони та об'єктів критичної інфраструктури.

Проте бойові дії на лінії зіткнення та терористичні ракетно-авіаційні атаки на всі, навіть віддалені від бойових дій, регіони України завдають значних втрат економіці, масштаби яких важко навіть відстежити. Таке становище значною мірою впливає на стабільність фінансової, енергетичної і продовольчої системи, суттєво звужує сферу торгівлі, інвестицій та фінансового ринку, погіршує баланс зовнішнього боргу і перерозподіл сфер експорту та імпорту, знижує дієвість ринкових інструментів. Все це призводить до значної невизначеності в оцінці перспектив і напрямків розвитку поточних процесів, що відбуваються в економіці країни.

В таких умовах державна економічна політика має бути спрямована на повне забезпечення потреб оборони країни, підтримку відновлення та зростання її економіки, забезпечення високої зайнятості населення, зниження темпів інфляції та підтримки рівноваги платіжного балансу.

Це вимагає оперативного та виваженого застосування усіх інструментів грошово-кредитного регулювання при формуванні монетарної політики, ефективного застосування таргетування з метою утримання позитивної динаміки основних макроекономічних показників, та оперативного реагування на негативні фактори, що впливають на їх погіршення.

Монетарне, курсове та інфляційне таргетування в умовах воєнного стану повинне забезпечувати не лише вирішення поточних питань, зокрема регулювання грошової маси в обігу, рівня відсоткових ставок чи рівня валютного курсу, а й забезпечувати бажаний вплив на основні макроекономічні показники.

Тут слід відмітити, що саме інфляційне таргетування, як комплекс заходів, що приймаються уповноваженими органами держави, для контролю за рівнем інфляції, співпадає з одним із основних напрямків економічної політики країни по стабілізації ринкових та споживчих цін, з метою стабілізації економіки та національної грошової одиниці. Тому в

умовах воєнного стану стадії інфляційного таргетування мають бути більш гнучкими ніж у мирному житті.

Зокрема, встановлені планові показники інфляції мають змінюватися в залежності від різкої та непередбачуваної зміни становища в країні, а період на який вони встановлюються має бути зменшеним і визначатися тривалістю реальних процесів та тенденцій, що відбуваються в економіці, а не звітним роком, як зазвичай.

Вибір та застосування монетарного інструментарію для контролю над рівнем інфляції повинен бути гнучким та достатнім для оперативного реагування на послаблення негативних факторів впливу на інфляційні процеси.

Поточне (щомісячне) порівняння планового та фактичного рівня інфляції з метою аналізу ефективності монетарної політики та її перегляді у разі необхідності..

Слід також зазначити, що сучасний багатовекторний негативний вплив різноманітних факторів на економіку України вимагає від державних органів влади вживати постійні заходи по сприянню залученню необхідного зовнішнього фінансування від країн-партнерів, інституцій ЄС, МВФ та міжнародних організацій, для вирішення питань забезпечення потреб оборони, соціальної сфері, відбудови зруйнованої інфраструктури, відновлення та перебудови економіки і фінансової системи.

На жаль, затяжний характер російсько-української війни оказує свій руйнівний вплив не лише на економіку України, а й на глобальну світову економіку в цілому. Дослідження міжнародних фінансових установ відмічають, що світова економіка знаходиться на порозі стагфляції, а центробанки країн з потужною розвинутою економікою змушені підвищувати облікові ставки для стримування інфляції, яка вже досягла рекордних рівнів, зокрема в країнах Єврозони та у США – понад 8% у річному вимірі. Економіки цих країн входять в рецесію. Так економіка

Сполучених штатів увійшла в рецесію ще в першому півріччі 2022 року, а зниження ВВП Єврозони аналітики прогнозували вже в IV кварталі 2022 року.

Погіршуються й прогнозні дослідження подальшого розвитку економічного становища в Україні. Зокрема Європейський банк реконструкції та розвитку прогнозує скорочення економіки України у 2022 році на 30% за рахунок величезних втрат трудових ресурсів, значних руйнацій інфраструктури та виробничих об'єктів. Так, приблизно 15% довоєнного населення, станом на середину серпня, залишили країну та ще стільки ж було переміщено в інші більш безпечні регіони країни. При цьому навіть у регіонах, де бойові дії не відбувалися економічна діяльність була серйозно ускладнена через фінансові труднощі, нестачу робочої сили, проблеми постачання та логістики. В теперішній час ситуація стала дещо покращуватися за рахунок концентрації бойових дій на окремих територіях, відновлення експорту сільськогосподарської продукції та збільшення обсягів зовнішнього фінансування, в результаті чого золотовалютні резерви компенсували половину втрат. Проте, прогнозні ризики лишаються значними і залежать від тривалості та інтенсивності війни, внаслідок чого ЄБРР погіршив прогноз зростання економіки України у наступному році з 25 % прогнозованих у травні до 8%.

Для порівняння Консенсус-прогноз уряду, НБУ та міжнародних фінансових організацій передбачає зростання ВВП України у 2023 році лише на 4,6 %.

Про значні прогнозні ризики свідчать й дослідження Світового банку. За його оцінкою падіння економіки України у 2022 році очікується на рівні 35%, а не 45,1% як це передбачалося раніше, а зростання ВВП наступному році досягне 3,3%, а не 2,1% як прогнозувалося раніше. У 2024 році СБ прогнозує зростання ВВП України на рівні 4,1%.

Низькі темпи зростання ВВП пояснюються тим, ліквідація наслідків війни буде мати тривалий період внаслідок ускладнення економічної діяльності за рахунок значних руйнувань виробництв та інфраструктури, скороченням пропозиції робочої сили у міру того, як війна стає все більш небезпечною і тривалою, а біженці налагоджують своє життя в країнах, які їх приймають. Виходячи з глобальної межі бідності у розмірі \$6,85 на особу на день, у СБ прогнозують, що бідність в Україні зросте з 5,5% у 2021 році до 25% у 2022 році з високими ризиками погіршення оцінки, якщо ситуація з війною та енергетичною безпекою погіршиться.

Для порівняння за прогнозами НБУ у 2022 році інфляція дещо перевищить 31%, а ВВП скоротиться на третину. У 2023 році відбулося поживлення споживчого попиту, покращення технологічних та логістичних процесів, відновлення інвестиційної діяльності, зокрема, завдяки перспективам євроінтеграції. Проте, значні втрати виробничого та людського потенціалу стримуватимуть відновлення економіки, тому прогнозне зростання ВВП у 2023-2024 роках очікується на рівні 5-6% на рік. Споживчої інфляції у 2023 році очікується на рівні близько 20% і лише наприкінці 2024 року сповільниться до помірному рівня.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Обмеженість фінансових можливостей країн-партнерів вимагає від уповноважених органів державної влади приділяти більше уваги механізмам мобілізації власних ресурсів, їх виваженому розподілу та використанню. Важливим є подальше забезпечення оперативного реагування на постійні зміни економічного становища в країні та світі, забезпечення ефективної співпраці усіх органів державної влади та громадськості, розробка гнучкої системи комбінацій та взаємодії різноманітних інструментів економічної, монетарної та фіскальної політики, що підтримують обороноздатність, фінансову стабільність та відновлення економіки.

Подальший перебіг інфляційних процесів залежить від характеру ведення бойових дій, їх тривалості, масштабів руйнувань та негативного впливу на економіку України та країн-партнерів і потребуватиме постійного дослідження фактичного рівня соціально-економічного становища в країні, та оперативного втручання державних регуляторних органів в економічні процеси де спостерігається негативний вплив спричинений бойовими діями та їх руйнівними наслідками. Таке регуляторне втручання в умовах воєнного стану можливе за умов виваженої комбінації впровадження обмежень та послаблень, пільг і зобов'язань, при чіткій злагодженості та усвідомлення запроваджених дій як з боку всіх уповноважених органів державної влади так і з боку суспільства. Саме виваженість, чіткість та ясність, з точки зору розуміння громадськістю регуляторних заходів держави дозволить уповільнити інфляційні процеси та в кінцевому результаті відновити економіку України.

Література

1. Економічна теорія: Політекономія : підручник. За ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. К. : Знання-Прес, 2007.719 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/1_595_11342439.pdf (дата звернення: 14.10.2023).
2. Панчишин С. М. Макроекономіка : навчальний посібник. 3-тє. К. : Либідь, 2005. 616 с.
3. Оверченко В. І., Мажак З. М., Софій М. І. Мікроекономіка : Навчальний посібник. Івано-Франківськ, «ЛілеяНВ». 2015. 348 с. URL: https://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/mikroekonom.pdf (дата звернення: 25.10.2023).
4. Круш П. В., Клименко О. В. Інфляція: суть, форми та її оцінка : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2010. 288 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Krush_Petro/Infliatsia_sut_formy_ta_yii_otsin

- ka.pdf?PHPSESSID=vpd5cfdobuqhudsoc12ekalc1 (дата звернення: 17.10.2023).
5. Про бухгалтерській облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.06.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14> (дата звернення: 20.10.2023).
 6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затверджено Наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 № 73, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 р. за № 336/22868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 19.10.2023).
 7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22 «Вплив інфляції» : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28 лютого 2002 р. № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (дата звернення: 14.09.2023).
 8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_048#Text (дата звернення: 27.10.2023).
 9. Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. WTO press release. 8 April 2020. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (дата звернення: 11.10.2023).

References

1. Ekonomichna teoriia: Politekonomiia: pidruchnyk. Za red. V.D. Bazylevycha. 6-te vyd., pererob. i dop. K.: Znannia-Pres, 2007. 719 s. URL:

- https://dut.edu.ua/uploads/l_595_11342439.pdf (date of access: 14.10.2023).
2. Panchyshyn S. M. Makroekonomika: navchalnyi posibnyk. 3-tie. K.: Lybid, 2005. 616 s.
 3. Overchenko V. I., Mazhak Z. M., Sofii M. I. Mikroekonomika: Navchalnyi posibnyk. Ivano-Frankivsk, «LileiaNV». 2015. 348 s. URL: https://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/mikroekonom.pdf (date of access: 25.10.2023).
 4. Krush P. V., Klymenko O. V. Infliatsiia: sut, formy ta yii otsinka: navch. posib. K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2010. 288 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Krush_Petro/Infliatsia_sut_formy_ta_yii_otsinka.pdf?PHPSESSID=vpd5cfdoquhudpsoc12ekalc1 (date of access: 17.10.2023).
 5. Pro bukhholderskii oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.06.1999 r. № 996-KhIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14> (date of access: 20.10.2023).
 6. Natsionalne polozhennia (standart) bukhholderskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: zatverdzheno Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy 07.02.2013 № 73, zareiestrovano v Ministerstvi yustytsii Ukrainy 28 liutoho 2013 r. za № 336/22868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (date of access: 19.10.2023).
 7. Natsionalne polozhennia (standart) bukhholderskoho obliku 22 «Vplyv inflatsii»: zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28 liutoho 2002 r. № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (date of access: 14.09.2023).
 8. Mizhnarodnyi standart bukhholderskoho obliku 29 «Finansova zvitnist v umovakh hiperinflatsii». URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_048#Text (date of access: 27.10.2023).

9. Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. WTO press release. 8 April 2020. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm (date of access: 11.10.2023).